

Vlastimil Sobota:

O URČOVACÍCH ŽALOBÁCH.

Teorie dělí obyčejně žaloby na tři skupiny, přihlížejíc k důvodům právní ochrany; je-li tímto důvodem porušení žalobcova práva žalovaným, jde o žaloby na plnění, je-li jím právní zájem žalobcův na tom, aby bylo co nejdříve právo nebo právní poměr určeno, jde o žaloby určovací, je-li posléze důvodem právní ochrany právo žalobcovo na vznik, zrušení nebo změnu právního poměru, jde o žaloby pravotvorné (srovnej Neumannův komentář, str. 865).

Ovšem dlužno zdůrazniti, že toto rozlišování, jež se opírá hlavně o teorii nároku na právní ochranu, nebývá všeobecně zastáváno, tak zejména Hora tuto teorii zcela odmítá (srovnej Hora, *Civilní právo procesní*, str. 143 a d.); bývá pak rozlišováno pouze mezi žalobami na plnění a žalobami určovacími.

Toto rozlišení s hlediska teorie však podle našeho názoru nepostačí, neboť nelze přehlížeti podstatný rozdíl mezi žalobami pravotvornými a žalobami určovacími, ačkoliv oba tyto útvary žalob jsou exekučně nevykonatelné. Rozdíl mezi těmito dvěma skupinami žalob spočívá v tom, že u žalob pravotvorných provádí autoritativní výrok sám nějakou změnu, tato změna pak nastává tím okamžikem, když výrok se stal právoplatným, kdežto při žalobách určovacích deklaruje příslušný orgán pouze to, co právem jest. Čili jinými slovy u žalob určovacích se pouze zjišťují skutečnosti, které samy o sobě přivedly vznik, změnu nebo zánik práva, kdežto u žalob pravotvorných se přímo vyslovuje vznik, změna nebo zánik nějakého práva ex nunc a to na základě skutečnosti, které samy o sobě nemohly tento vznik, změnu nebo zánik práva přivoditi. (Pužman, *Žaloby a žalobní petity*.)

Praxe původně výslovně judikovala, že žaloby pravotvorné náš právní řád nezná (Sb. n. s. 10.942), od tohoto stanoviska však, jak se zdá, nejvyšší soud později upustil, tak v rozhodnutí z 29. dubna 1940, Rv I 55/40, *Sbírka n. s. čís. 15.698*, výslovně uvádí, že jde o žalobu určovací, jež odpovídá předpisům § 228 c. ř. s., neboť nejde o případ, kdy má se o zrušení samém rozhodnouti rozsudkem, který by měl zrušení teprve vysloviti.

Úkolem tohoto článku však není řešiti teoreticky oprávněnost toho či onoho názoru, spíše jest hleděti k praksi a snažiti se najíti hledisko, na základě něhož by bylo lze snadno rozlišiti žaloby určovací od žalob na plnění. Omezíme-li se pouze na žaloby, jejichž právní důvod se opírá o občanské právo a jež se týkají právních poměrů podléhajících dispozici stran, postačí nám zcela rozlišování mezi žalobami na plnění a mezi žalobami určovacími.

Nepojednáváme tedy vůbec o žalobách, jež se opírají o předpisy civilního soudního řádu (žaloba o obnovu a žaloba o zmatečnost), žaloby týkající se rozluky a rozvodu, v nichž jest přiznána uvozovacím zákonem k c. ř. s. spornému soudci konstitutivní pravomoc.

Při určovacích žalobách spatřuje teorie rozdíl mezi těmito žalobami a žalobami o plnění v tom, že se při určovacích žalobách od odpůrce nic nežádá, kdežto na soudu se požaduje, aby zjistil, zda zde jest či není určitý právní poměr nebo právo (Neumann, *Komentář*, str. 878). Nežádá se tedy o zjištění povinnosti žalovaného, vyplývajících z právního poměru, a nečiní se návrh na plnění těchto povinností (Klein *Vorlesungen*).

Podle Otta, jenž při definici určovacích žalob vychází z historického vývoje, dovolává se žaloba určovací určen obsahem určitého práva, kdežto žaloba o plnění domáhá se uskutečnění odepřenému obsahu práva.

Jak ze shora uvedeného vyplývá, pouze definice Ottova jest pozitivní, kdežto obě ostatní definice vycházejí z hlediska negativního, nezjišťují pojem určovacích žalob, nýbrž zdůrazňují rozdíl mezi žalobami na plnění a žalobami určovacími.

O pozitivní vymezení určovacích žalob snaží se také dr. Hora, který však v tomto směru přejímá spíše definici zákonnou; podle něho jsou určovacími žalobami žaloby, v nichž jde žalobci pouze o to, aby soudem bylo určeno, jestli to neb ono právo nebo právní poměr existuje nebo neexistuje (*Civilní právo procesní* II. 151).

Z praktického hlediska myslím, že vystačíme při rozlišování žalob na plnění a žalob určovacích s tímto hlediskem: Žalobce může se domáhati, aby soudem bylo vysloveno, nejen že mu určité právo přísluší, nýbrž že má také nárok na realizaci tohoto práva, nebo žádá pouze o soudní výrok, týkající se existence či neexistence jeho práva, či-li jinými slovy, jestliže rozsvodný výrok jest exekvovatelný, ukládá-li podlehnuvší straně určitou povinnost ať již jakéhokoli obsahu (k určitému konání, opomenutí nebo trpění) jde o žalobu na plnění, nelze-li však na podkladě rozsudku vésti exekuci, nýbrž zjišťuje-li se pouze bytí či nebytí určitého právního poměru, jde o žalobu určovací.

Ovšem dlužno zdůrazniti, že při tomto rozlišování nesmíme vycházeti z pouhého slovního znění žaloby, nýbrž musíme přihlížeti k úmyslu, resp. k účelu, jehož žalobce zamýšlel žalobou dosáhnouti.

Věc nám objasní nejlépe příklady.

Zní-li žalobní petit pouze na zjištění, že žalovanému nepřísluší určitá služebnost a nezní-li na navrácení v předešlý stav aneb na zdržování se určitého činu aneb alespoň v opačném případě na knihovní zajištění tvrzené služebnosti, jde o žaloby určovací, pakliže vedle dotyčného určovacího výroku jde o uložení povinnosti žalovanému, ať již k nějakému konání opomenutí nebo trpění, jde o žalobu na plnění (srovnej Sběrka Nejvyššího soudu č. 17.414).

Nejvyšší soud dále rozlišuje mezi žalobou určovací a zápůřčí výslovně takto: Zákonitým znakem zápůřčí žaloby (§ 523 obč. zák.) jest, aby jí bylo vymáháno určité plnění, chybí-li tato náležitost, nepozbývá žaloba vlastnosti určovací žaloby tím, že v ní bylo nadbytečně připojeno, že »žalovaná jest povinna to uznati«.

Žádáno-li v žalobě nejen za neuznání neomezenosti vlastnického práva, nýbrž aby žalovaný byl také uznán povinným zdržeti se jakýchkoli činů, porušujících vlastnické právo, jde o žalobu o plnění (Sb. n. s. 9075).

I.

Předmětem určovací žaloby, přihlížíme-li ke znění § 228 c. ř. s. může býti právní poměr nebo právo.

Podle panující teorie právní poměr jest vztah, resp. panství určité osoby k jiné osobě nebo k předmětu, vyplývající z právních norem (Neumann, Komentář); resp. právním řádem upravený poměr jednoho právního podmětu ku druhému nebo k jistému předmětu, jenž jest zřídlem subjektivních práv a povinností (Hora). Ott definuje právní poměr jako skutkový stav, s nímž právo spojuje jisté účinky, ať jest to vztah osoby k jiným aneb k věci aneb k úhrnku práv a závazků. Podle Otta jest právním poměrem také setkání se několika stejnorodých oprávnění k téže věci, k téže pohledávce aneb vzhledem k témuž majetku aneb k jmění jakožto k uhražovacímu fondu, ať již zcela se navzájem vylučujících aneb alespoň z části navzájem se omezujících. Takovými žalobami jsou prý žaloba podle § 16 c. ř. s. aneb exekuční intervence podle § 37 ex. ř. a další žaloby exekučním řádem normované.

Právem jest možnost jednotlivcova chráněná právním řádem uplatniti svou vůli co do rodinných a majetkových poměrů (Ott). Tutéž definici přejímá též Hora, při čemž však méně určitě uvádí, že právem jest rozuměti každé subjektivní právo, t. j. právním řádem uznanou a poskytnutou moc osvědčovati svou vůli v jistém směru.

Souhlasně pak učí teorie, že předmětem určovaných práv mohou býti jen občanská (soukromá) práva a právní poměry (§ 1 j. n.). Podle našeho názoru lze dotyčným definicím vytknouti jednak částečně tautologii (Hora: právní poměr jest právním řádem upravený poměr), jednak alespoň pro praxi jakousi neurčitost.

Přihlédneme-li k motivům civilního řádu soudního, nenalezneme přímé opory pro jiné definice, nýbrž pouze negativní rozlišování skutkových skutečností od skutečností právních; tak zpráva výboru k civilnímu řádu soud-

nímu výslovně zdůrazňuje, že zjištění pouhých skutkových okolností, byť i právo zakládajících, nemůže být samo o sobě předmětem určovací žaloby.

Podle našeho názoru nelze rozlišovati však mezi skutkovými a právními skutečnostmi. Posuzujeme-li určitý případ s právního hlediska (a jinak při aplikaci právního řádu nelze postupovati), můžeme přihlížeti pouze k skutečnostem právníkům, totiž ke skutečnostem, s nimiž právní normy pojí určité účinky. Z těchto právních skutečností vyplývá pak právní poměr a z něho volní možnost právo jednotlivcovo, žádati rozhodnutí od povolaneho orgánu, jehož povinností jest subsumovati určitý právní poměr pod právní normu a vyvoditi z této subsumce určité právní důsledky.

Je-li však tato definice správná, nelze rozlišovati mezi právními poměry a subjektivním právem, neboť z právních poměrů vyplývá řečené právo jednotlivcovo, a dokud jednotlivec neprojeví svou vůli, aby o jeho právu, z těchto právních poměrů vyplývajícím, bylo rozhodnuto, nemůže dojít k soudnímu výroku.

Pro správnost tohoto výkladu nalezneme oporu i v judikatuře nejvyššího soudu:

a) Tak žaloba o určení, že složení u soudu stalo se právem, je žalobou o zjištění právního poměru, neboť složení peněz, stalo-li se právem a byl-li věřitel vyrozuměn, zproštuje dlužníka závazku.

Složení peněz u soudu jest právníkou skutečností, jsou-li dány předpoklady § 1425 obč. zák. a rozhodne-li se oprávněný tohoto zákonného předpisu použití a uvědomí-li současně o složení věřitele, vzniká právní poměr a z něho vyplývající právo složitěle na zproštění dluhu.

b) Aneb ještě jasnější příklad. Zatížení na běžném účtě, po případě příslušné oznámení dlužníkovi jest jednostranné jednání nebo jednostranný projev vůle, tedy právní skutečnost, která nemůže být předmětem určovací žaloby podle § 228 c. ř. s. Takovýmto jednostranným projevem vůle nevzniká ještě právní poměr (pro nedostatek předpokladů právní normou vyžadovaných (nepřistoupí-li k němu projev souhlasu dlužníkovy, Šb. n. s. 13.343).

c) Upomínka, aby dlužník zaplatil do určité lhůty určitou částku, může být podle okolností konkrétního případu buď právním poměrem, nebo jen právní skutečností (Sb. n. s. 15.540).

Shora uvedené vývody, že právní skutečnost (a tedy ne skutečnost hospodářská) nemůže být předmětem žaloby určovací, platí ovšem pouze potud, pokud civilním řádem soudním není jinak stanoveno. Tak nelze přehlédnouti, že v § 228 c. ř. s. jest výslovně normována také přípustnost určovací žaloby: aby uznána byla pravost listiny, neb aby určena byla její nepravost, tedy na zjištění určité právní skutečnosti.

Posléze nutno obzvláště zdůrazniti, že nález určovacího rozsudku zní podle výslovného znění zákonného, že zde jest či není určitý právní poměr, nemůže tedy žalobce určovací žalobou dosáhnouti zjištění, že právní poměr byl či zanikl v době před vydáním rozsudku. Nelze tedy připustiti žalobu domáhající se určení, že nájemní nebo pachtovní poměr zanikl v určité době před rozsudkem, ač by snad právě tímto zjištěním bylo lze zabrániti v případě jednostranného případného zrušení nájemního nebo pachtovního poměru další žalobě o náhradu škody, pakliže by důvod předčasného zrušení nebyl dán.

II.

Teorie po výtce rozlišuje mezi právním zájmem a nutkavým právním zájmem, nejprve snaží se definovati širší pojem právního zájmu a pak přistupuje k definici nutkavosti (naléhavosti) tohoto právního zájmu. Podle této teorie jest již právní zájem v širším slova smyslu předpokladem žaloby určovací. Neumann definuje právní zájem jako zájem, jenž se vztahuje na právní poměry žalobcovy a zdůrazňuje, že může být jak veřejnoprávní, tak soukromoprávní, ba dokonce i procesní.

Hora výslovně pojem právního zájmu nevymezuje, nýbrž dovozuje, že jest dán tehdy, když právní poměry žalobcovy jsou uváděny jistým stavem v neklidě a nejistotě. Rozsudek určovací má tuto překážku odkliditi a dáti otřeseným právním poměrům žalobcovým bezpečný právní základ. Musí zde býti vždy těsná souvislost mezi právními poměry žalobcovými jak co do příčiny, jež zavdává k žalobě přímý podnět, tak i co do účelu, jenž má býti rozsudkem dosažen, zároveň však musí i tato příčina i tento účel míti svůj kořen v právním řádu.

Podle Neumanna stačí právní zájem i hospodářský, podle Hory by tento zájem nestačil vzhledem k shora uvedenému, ovšem Hora dále připouští, že hospodářský zájem bývá s právním zájmem velmi často spojen.

Ott definuje již přímo nutkavý právní zájem, který záleží prý v tom, aby určení se stalo co nejdříve výrokem soudu; tak tomu jest, má-li žalobce zapotřebí, aby došel výhody podle práva jemu příslušející aneb aby se nedočkal újmy, na právních stacích mu hrozící, či-li jinými slovy musí býti určitým způsobem ohrožen.

Ott dále definuje dotyčné ohrožení u kladných žalob určovacích počínáním odpůrce, jímž jest právo žalobcovo co do existence nebo do jeho výkonu uváděno v pochybnost a nejistotu, při záporných žalobách určovacích možnost, že právem, jež si žalovaný osobuje, může nastati umenšení majetkového kruhu žalobcova.

Podle našeho názoru nelze právní zájem pokládati za nutný předpoklad pouze určovací žaloby, neboť není-li tento právní zájem dán, nebyla by možná ani žaloba o plnění. Zda dotyčný zájem jest dán, lze usuzovati pouze s hlediska právního, čili jinými slovy, tento zájem jest dán tehdy, pakliže právní poměr žalobcův odůvodňuje jeho požadavek, aby o něm bylo rozhodnuto soudem.

U určovacích žalob však kromě tohoto právního zájmu jest ještě dále zapotřebí, aby byl nutkavý správněji řečeno naaléhavý, či-li chceme-li použiti slov zákona, aby byl co nejdříve na jisto postaven soudním rozhodnutím.

Tímto dospíváme k jedné z nejobtížnějších otázek při rozhodování o přípustnosti určovacích žalob. Hora shledává nutkavý právní zájem v případech, kdy právní postavení žalobcovo musí býti takové, aby brzké a rychlé ukončení bylo jediným žádoucím východiskem.

Podle Neumanna jest právní zájem žalobcův tehdy nutkavý, bylo-li by jeho právní postavení opomenutím okamžitého zjištění vážně ohroženo.

III.

S naléhavostí právního zájmu souvisí pak těsně rozřešení další otázky, zda žaloba určovací jest přípustná i tehdy, bylo-li by možno žalovati na plnění.

Podle Hory lze sice míti za to, že možnost žaloby o plnění zpravidla vylučuje právní zájem při žalobě určovací, ale nelze prý tak tvrditi zcela všeobecně. Může-li žalobce prokázati, že má právní zájem na tom, aby bylo co nejdříve určeno jisté právo nebo právní poměr, nelze mu odpírati určovací žalobu.

Podle Neumanna právní zájem není dán, lze-li žalovati na plnění aneb je-li žaloba určovací podána současně se žalobou na plnění a je-li žalobou

na plnění, aneb žalobní žádostí na plnění spojenou s určovací žalobou, právní zájem na zjištění vyčerpán.

Praxe nejprve zastávala stanovisko, že žaloba o určení jest zásadně vyloučena tam, kde je možná žaloba o plnění, později však připouštěla výjimku z toho pravidla avšak jen v těch případech, kdy žalobce pro mimořádný, zásadám procesní hospodárnosti se přičítící postup má zvláštní příčiny a je také doličný (rozhodnutí nejvyššího soudu z 21. října 1932, R. v. 1245/31). Nedovolená jest však žaloba určovací tehdy, kdyby nesloužila potřebám praktického života, nýbrž zbytečnému rozmnožování nebo zdražování sporu, když se jí však zjedná pevný právní podklad pro právní vztahy stran a předejde se takto žalobě o plnění, dlužno ji pokládati za přípustnou (Sb. n. s. 4498), ba dokonce tam, kde určovací žalobou zjednává se pevný základ pro právní vztahy stran, jest přípustna bez ohledu na to, zda lze žalovati i o plnění (Sb. n. s. 10.155).

Pozorujeme tedy, že nejvyšší soud, který původně zaujímal stanovisko, že žaloba na plnění zásadně vylučuje žalobu určovací, od tohoto stanoviska znenáhla upouští a dokonce dospívá k závěrům, že žaloba určovací nevyklučuje zpravidla žalobu o plnění a naopak (Sb. n. s. 10.285). Kdy tomu tak není, nejvyšší soud nestanoví, stejně přihlíží často ke skutečnostem jednotlivého případu, přejímá definici Horovu, že určovací žaloba má býti jediným východiskem, tuto skutečnost však spatřuje v případech, kdy pro účelnost určovací žaloby mluví hlediska hospodářská, praktického života aneb procesní ekonomie (Sb. n. s. 10.531, 10.942 a 11.150).

Podle našeho názoru dlužno vycházeti ze slov zákona; spatřuje-li § 228 c. ř. s. naléhavost právního zájmu v tom, že má býti co nejdříve vyvoláno rozhodnutí o právním poměru nebo o právu žalobcovu, nelze z těchto slov zákonných vyvozovati, že žaloba určovací by byla nepřípustná, lze-li žalovati na plnění, nýbrž rozhodná jest pouze skutečnost, že žalobce má právo na základě zákonných předpokladů, aby soud rozhodl žalobou určovací. Jest tedy právem žalobce, rozhodnouti se pro podání žaloby určovací aneb žaloby o plnění, jsou-li splněny pro podání žaloby určovací zákonné předpoklady. Kdy tomu tak jest, lze posouditi pouze na základě jednotlivého konkrétního případu, při tom nutno však míti na zřeteli, že vývoj hospodářských poměrů musí se odrážeti také nutně v nazírání na právní řád. Ježto pak se rozsah skutečností pro právní řád důležitých vlivem poměrů hospodářských značně rozšiřuje, čímž stávají se i skutečnosti dříve hodnocené jen z hospodářského hlediska, skutečnostmi právními, rozšiřuje se těmito změněnými hospodářskými náležitostmi také rozsah pojmu naléhavého právního zájmu.*)

Nelze tedy zastávati zásadu, že určovací žaloba, jest pouze tehdy přípustná, když jest jediným možným východiskem, i když tuto definici Horovu nejvyšší soud do svých rozhodnutí přejímá, avšak důsledně neprovádí, jak ze shora uvedených rozhodnutí jasně vyplývá.

IV.

Jest tedy věci volného uvážení soudcovského, aby podle okolností jednotlivého případu posoudil přípustnost určovací žaloby, při tom se může

*) Zdrželivost soudů vůči určovacím žalobám pokládáme vůbec za neodůvodněnou hospodářskou potřebou a i s hlediska procesní ekonomie za zaostalou. Vždyť mezi solventními stranami po rozsudku snad nikdy nedochází k exekuci a určovací rozsudek stačí k urovnání sporného poměru mezi stranami. De lege ferenda vůbec by se doporučovalo, řešiti otázku přípustnosti žalob určovacích či na plnění tím, že by za spor na plnění po určovacím rozsudku zahájený nebyly přiznávány útraty, jinak však aby byla ponechána volba žalobci, jak svůj nárok na rozsudek bude formulovat, zda jen na určení či i na přikaz k plnění. — Pozn. redakce.

řiditi určitými objektivními hledisky, zejména musí míti na zřeteli, že určovací žaloba není exekvovatelná a že žalobce musí prokázati naléhavý právní zájem, na základě něhož mu není buď možno žalovati na plnění aneb není aspoň tentokrát možno. Dále bude musiti soudce vzíti v úvahu, zda i kdyby první předpoklad žalobce neprokázal, přece jeho zájem na brzkém určení není odůvodněn tím, že právní poměr mezi ním a žalovaným nabude určovací žalobou pevný základ. Tak jest tomu zejména při žalobách týkajících se opětujícího plnění, zejména placení pachtovného.

Jedním z kritérií přípustnosti žaloby určovací bude také úvaha, zda určovací žaloba i když by byla z hlediska hospodářského přípustnou, by byla přípustnou také z hlediska procesní ekonomie.

Zdůrazňovaná náležitost naléhavého právního zájmu musí býti vždy již v žalobě řádně odůvodněna a není povinností soudu, aby teprve případně s použitím § 182 c. ř. s. na žalobce působil, aby uvedl skutečnosti, dotýkající náležitost odůvodňující.

Jaroslav Hýbl:

DOLOŽKA O SÚČTOVÁNÍ DANÍ PŘI TRHOVÝCH SMLOUVÁCH O NEMOVITOSTECH.

Při prodeji realit je všeobecně obvyklá doložka v trhově smlouvě, že súčtování daní mezi prodávajícím a kupujícím nastává k určitému dni — nejčastěji ku dni účinnosti smlouvy. Znění této doložky bývá tradičně přejímáno z trhových smluv, jak se jejich obvyklé znění ustálilo v dřívějších dobách, avšak v posledních letech může býti této doložce dáván výklad zcela jiný, nežli co asi jí bylo zamýšleno — zamýšleno alespoň kupujícím.

Potíží nečiní súčtovací doložka při dani důchodové, při níž majitel reality podává přiznání z důchodu docíleného z nemovitosti do smluveného súčtovacího dne, nový majitel pak z docíleného důchodu od tohoto dne do konce roku. Může však nastati nejasnost pokud se týče reálných daní, t. j. daně pozemkové a daně domovní, ať již třídní neb činžovní. Nejspíše si strany nemusí býti vědomy pravého významu znění súčtovací doložky při dani činžovní.

Súčtovací doložka zní obyčejně tak, že súčtování daní a dávek z prodáváných nemovitostí provádí se k určitému dni, nejčastěji ku dni účinnosti smlouvy, od něhož přechází na kupujícího povinnost k placení daní a dávek, pokud se ku koupené nemovitosti vztahují.

Toto znění by však mohlo zavdati příčinu k pochybnostem.

Výklad obvyklého znění súčtovací doložky nebyl řešen judikaturou konstantně.

1. Tak rozsudkem Krajského soudu civilního v Praze ze dne 8. V. 1940 zn. spis. Ck VIIa 75/40, potvrzeným konečným rozsudkem Vrchního soudu v Praze, ježto šlo o spor pod K 7.000.—, byla žaloba nového vlastníka proti dřívějšímu o zaplacení poměrné části činžovní daně za dobu, po kterou starý vlastník bral činži, zamítnuta. Soud odůvodňoval toto zamítnutí tím, že prý ani ze znění súčtovací doložky ani z ustanovení občanského zákoníku o bezdůvodném obohacení ani ze zákona o př. d. nelze takové povinnosti dřívějšího vlastníka k náhradě vyvoditi. Rovněž rozsudkem Vrchního soudu v Praze ze dne 17. I. 1941 zn. sp. Co III 329/40, jímž byl změněn rozsudek Krajského